

gistreringen kan rumme af perspektiver på længere sigt. Det forudgående undersøgelsesarbejde bør foregå efter en ensartet metode. En form for koordinering af museernes indsats er derfor ønskelig, idet man dermed vil stå i den gunstige situation, at alle landets kirkegårde undersøges på nogenlunde samme tidspunkt ud fra samme metode. Dermed kan opnås et meget bredt kendskab til dansk kirkegårdskultur som den har udfoldet sig landet over, i hvert fald i de sidste 150 år.

At registreringen skal foretages af museer og menighedsråd udelukker bestemt ikke, at også andre grupper inddrages. Det vil nok i første række være de lokalhistoriske arkiver, der skal tages med på råd. Eksempelvis vil arkivernes personalhistoriske kendskab være af stor betydning for udvælgelsen af gravminder, der kan henføres under kriterierne d. og f.

Ud over de problemer, der knytter sig til registreringen af gravminderne, kommer man i løbet af få år til at skulle tage stilling til anbringelsen af de bevarede gravminder. Der gives i udvalgsberetningen anvisninger på, hvorledes dette kan ske på bedst mulig vis. Da gravmindet også skal ses i sammenhæng med hele gravstedets indretning, bør der helst ikke ske en flytning af det registrerede gravminde.

I erkendelse af, at det nok ofte vil være nødvendigt at nedlægge gravsteder, peger man eksempelvis på, at der kan indrettes en særlig afdeling på kirkegården, hvor de registrerede gravminder anbringes. Spørgsmålet er så, om de gamle gravminder herefter blot skal fremstå som et dekorativt element på kirkegården, eller om der også bør iagttages visse formidlingsmæssige hensyn.

Man kan derfor ønske, at de kriterier der er lagt til grund for registreringen også kommer klart til udtryk i opstillingen af gravminderne. Det skulle gerne fremstå således, at man ved besøg på de forskellige kirkegårde også får forklaret, hvad der netop kendetegner det egnsspecifikke.

Desuden kunne man måske forestille sig en form for skiltning, der fortæller om de specielle forhold på de enkelte kirkegårde.

Jens Chr. V. Johansen:

Ved vejs ende...?

Betragtninger ved afslutningen af Landbohistorisk Selskabs udgivelse af ældre danske tingbøger

En sag kan fra tid til anden ændre karakter, hvis den betragtes på afstand. På afstand, og det betyder i denne sammenhæng i et europæisk perspektiv, antager Landbohistorisk Selskabs udgivelse af *Ældre Danske Tingbøger* skarpere konturer. Med fremkomsten af *Sagregistre til Sokkelund Herreds Tingbog 1621-22 og 1624-37*¹ afsluttede Selskabet en udgivervirksomhed, der har strakt sig over 31 år, og som må betegnes som en kraftpræstation. Men det er også en præstation, der ikke er blevet ydet retfærdighed på den måde, en sådan udgivelse bør anerkendes: ved at blive anvendt.

Et værk som det foreliggende kan naturligvis kritiseres; og brugerne skal holde et meget vågent øje med anvendelsesmulighederne. Risikoen er, at der tegnes et statisk billede af landbosamfundet, eftersom den længste serie er Sokkelund herreds godt 15 år. Udvikling og ændring kan blive ofret til fordel for en påvisning af de træge strukturer, især bevidstheds- og mentalitetshistorikere ynder at beskæftige sig med. Ofte vil det være nødvendigt at benytte serier, der strækker sig over 100 år eller mere, for at kunne dokumentere skift i adfærdsmønstre og holdninger; og en sådan tilgangsvinkel kan ikke baseres på *Ældre Danske Tingbøger*. Argumentet mod lange serier er økonomisk, og Selskabet vil utvivlsomt hævde, at en udgivelse af Sokkelund herreds tingbog over en så lang periode er ressourcemæssigt umulig. Af den grund

1. Udgivet ved Ole Fenger, Carl Rise Hansen, Ebba Hjorth, John Kousgaard Sørensen. Odense 1985, 507 pp.

kan der foreslås alternative registreringsprincipper, og efter temperament og tilbøjelighed kan man gå ind for det ene eller det andet princip. Jeg har også fundet de udgivne sagregistre besværlige at arbejde med, og argumenterne fra *Fortid og Nutid XVIII* (1980), pp. 668–669, *XXIX* (1982), pp. 496–497 og *XXX* (1983), p. 124 skal ikke gentages her, – de har også gyldighed for *Sagregistret til Sokkelund Herreds Tingbog*. Hvis brugerne skulle finde registrene overskuelige, ville det jo kun være glædeligt, for det skulle gerne betyde, at der kom gang i anvendelsen af tingbøgerne. Det er nemlig meget beklageligt, at de indtil nu er blevet udnyttet i så ringe omfang, som de rent faktisk er. Der kom et bind af *Bol og By* i 1963 med titlen »Tingbogsstudier«, men derefter er der et spring i tid frem til *Festskrift til Troels Dahlerup*² for at finde to artikler, der bygger på de udgivne tingbøger: Merete Dahlerups »Delefoged og sognefoged « og Ejvind Venøs »Bondeskifter i Skast herred 1636–49«. Når Benito Scocozzas kronik i *Politiken* medregnes, tror jeg også, at det hele er nævnt.

I al enkelthed synes danske forskere ikke at have haft øjnene åbne for materialets potentiale; det kan skyldes, at vi i flere år har lært om inkquisitionens lyksaligheder. I den store verden er historikere blevet berømmet for deres brug af inkquisitionens akter; Emmanuel le Roy Ladurie fra Collège de France skrev på basis af den middelalderlige inkvisions dokumenter sin internationale best-seller *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*.³ Carlo Ginzburg fra Bolognas universitet er frem for alt blevet kendt for sin *Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del '500*,⁴ der er kommet i såvel engelsk som tysk oversættelse; i *Osten og ormene* analyserer Ginzburg en møllers verdensbillede på baggrund af den italienske inkvisions akter i Friuli. Gustav Henningsen fra Dansk Folkemindesamling har vundet international anerkendelse for sin udnyttelse af

den spanske inkvisions arkiver, bl.a. gennem sin disputats *The Witches' Advocate. Basque Witchcraft and the Spanish Inquisition 1609–1614*.⁵ Der skal da heller ikke herske tvivl om, at inkquisitionens arkiver på en lang række punkter kan give uvurderlige oplysninger til dagliglivets historie: blasfemiens sociologi kan studeres, befolkningens holdning til sexulivet kan undersøges, menneskers opfattelse af synd og nåde kan analyseres; men man skal ikke være blind for, at det var gejstlige domstole, der »kun« tog bestemte sider af livets mangfoldighed op. Inkquisitionen beskæftiger sig med delikter, der af denne domstol blev betragtet som værende af religiøs natur: blasfemi, bigami, hor, hekseri, homosexualitet, kætteri o.l. For at opnå oplysninger om andre sider af dagliglivet skal man til andre kilder; uenighed om arv, gældssager, spørgsmål om jordrettigheder, uoverensstemmelser om avlen, tyveri, slagsmål, mord o.s.v. blev afgjort ved verdslige domstole, og da nytter det ikke at lede efter disse ting i inkquisitionens arkiver. Det er netop på dette punkt: blandingen af religiøse og verdslige delikter at de danske tingbøger adskiller sig fra så godt som næsten alt andet vesteuropæisk underretsmateriale. I de danske tingbøger findes en til tider næsten forvirrende blanding af gældssager, hor, arvespørgsmål, slagsmål o.s.v., som nok gør tilgangen til tingbøgerne vanskelig, men som også med rette tålmod kan frembringe væsentlige resultater. Dertil kommer, at det ældre danske tingbogsmateriale, og hermed menes indtil det 17. århundredes midte, er rimeligt godt bevaret. Et rejseselegat fra Carlsbergfondet⁶ muliggjorde en rundrejse til arkiver i fire vesteuropæiske lande for at undersøge mulighederne for en sammenlignende undersøgelse af den såkaldte »violence au vol« -tese.⁷ Erfaringerne fra disse lande skal dokumentere, at mulighederne i det danske materiale fra det 17. århundredes første halv-

2. Red. Aage Andersen, Per Ingesman, Erik Ulsig. Århus 1985.

3. Paris 1975.

4. Torino 1976.

5. Reno 1980.

6. Jeg beder Carlsbergfondet modtage min tak for dette rejseselegat.

7. Johansen, Jens Chr. V. og Henrik Stevnsborg. »Hasard ou myopie. Réflexions autour des deux théories de l'histoire du droit«, *Annales E.S.C.* 41 (1986), pp. 601–624.

del m.h.t. oplysningernes mængde og delikternes spændvidde ikke er blevet erkendt. For at lette tilegnelsen skal jeg nøjes med at koncentrere mig om sager med kriminel indhold.

I England var retssystemet opdelt mellem domstole, der tog sig af civilsager og andre domstole, der behandlede kriminalsager (der til kom de gejstlige domstole). For Englands vedkommende fandtes en ikke synderlig klar opdeling på fire domstole for kriminalsagernes vedkommende. Som appelmyndighed fandtes en øverste domstol »The King's Bench« og som laveste retsinstans diverse »Manor Courts« (disse domstole var imidlertid i det 17. århundredes begyndelse ved at miste indflydelse); mellem disse to yderpunkter fandtes »Assizes«, der blev afholdt to gange om året og »Quarter Sessions«, der blev afholdt fire gange om året. Det er til gengæld langt vanskeligere at afgrænse disses kompetenceområder, og som J.S. Cockburn fra University of Maryland udtrykker det, »it is not easy to rationalize the distribution of criminal work between quarter sessions and assizes in the century after 1558«;⁸ der forekommer dog at være en klar tendens til, at assizes behandlede de grovere forbrydelser. Denne opsplittning kan naturligvis overvindes af brugerne, – langt alvorligere er kildematerialets overlevering. For at resumere proceduren forenklet tog en »grand jury«, efter at have hørt vidneudsagn, afgørelse om en sag skulle for retten eller ej; fandt jury'en at sagen skulle for retten, blev anklageskriftet påtegnet »billa vera«, men blev den afvist, var påtegningen »ignoramus«. En »trial jury« tog derefter afgørelse om skyldsspørgsmålet blandt dem, der nægtede sig skyldig; til sidst afsagde dommeren dom over disse og over dem, der havde erklæret sig skyldige. Sagen er bare, at næsten ingen vidneudsagn er overleveret, og anklageskrifterne er så kortfattede, at de ikke yder megen hjælp, skulle interessen tendere mod det mentalitets- og socialhistori-

ske. En oversættelse af et anklageskrift gives i sin fulde ordlyd (indtil 1733 var de skrevet på et formelagtigt latin):

Sarah Hart fra Shorne, ugift, anklaget for spædbarnsdrab. 27. februar 1619 fødte hun i Shorne en pige, som hun kastede fra sig og lod ligge at dø på en mark nær William Tailers hus i Shorne. Skyldig – Skal hænges.⁹

Forskningsmulighederne bliver endnu dårligere, når det ovenikøbet bliver klart, at indtil 1630'erne er så godt som ingen anklageskrifter med påtegningen »ignoramus« overleveret.¹⁰ Dette forhold er givetvis stærkt medvirkende til, at især engelske historiske kriminologer protesterer, når begrebet »kriminalitetsmønster« nævnes; de har så godt som ingen anelse om, hvor mange sager der blev rejst. Ved Quarter Sessions genfindes lignende lakoniske aktstykker; og også her er det for det 17. århundredes vedkommende næsten kun anklageskrifter, der er overleveret. Flere, der blev fundet »ignoramus«, er imidlertid bevaret. Et anklageskrift fra en Quarter Session i Kent 1617 kan lyde: John Godden fra Alkham, landarbejder, brød ind i Simon Heeds lade i Alkham og stjal otte »bushels« byg til en værdi af 6 s. 8 d. Fundet skyldig.¹¹

Ved siden af disse anklageskrifter indeholder arkivet også en lang række forlig, der om muligt er endnu mere lakoniske: Agnes, James Griffins hustru i Chatham, selvejer, skulle mod en kaution på 10 £ holde fred med Rebecca Webb; kautionister Nicolas Yeomanion, skomager og John Alden, selvejer, begge fra samme lokalitet.¹²

Men årsagen til, at Agnes Griffin skulle holde fred med Rebecca West fremgår ikke, – andre kilder tyder imidlertid på, at der må have været tale om enten slagsmål eller skænderier. En tilsvarende situation opstår kun sjældent i danske tingbøger, hvori oplysningerne er langt omfangsrigere, selv når de er kortfattede. Med så sparsom informations-

8. Cockburn, J. S. *A History of English Assizes 1558–1714*, Cambridge 1972, p. 90.

9. *Calendar of Assize Records, Kent Indictments*, ed. J. S. Cockburn, London 1980, p. 135.

10. Cockburn, *English Assizes*, p. 113.

11. *Calendar of Quarter Sessions Records 1574–1622*, Part 2, ed. Kent County Council Archives Office, u.å., p. 332.

12. *Calendar of Quarter Sessions Records 1574–1622*, Part 4, p. 645.

mængde i engelske retssager fra det 17. århundrede, må der trækkes på andet kildemateriale, hvis der skal laves analyser af engelsk kriminalitet, der kan måle sig med tilsvarende danske. Dertil kommer, at kun de fem grevskaber omkring London: Essex, Hertfordshire, Kent, Surrey og Sussex har overleveret anklageskrifter fra det 17. århundredes første halvdel; i mange grevskaber skal man frem til det 19. århundrede for at finde tilsvarende materiale. Det ville svare til, at kun Sokkelund herreds tingbøger var bevaret i Danmark, og at det ikke er tilfældet fremgår af Hans Knudsens oversigt »De danske Raadstueprotokoller og Tingbøger«. ¹³ Dette forhold til trods har bl.a. Jim A. Sharpe fra York University skrevet interessante bøger om engelsk kriminalitet: *Crime in Seventeenth-Century England: A County Study*¹⁴ og *Crime in Early Modern England 1550–1750*.¹⁵

At kildematerialet i Tyskland også er spinkelt har til en vis grad andre årsager end i England; ødelæggelserne under Anden Verdenskrig var betydelige, men ofte er aktstykker og dokumenter blevet destrueret ved embederne. En sondering i Nordrhein-Westfälisches Hauptstaatsarchiv i Düsseldorf for at finde retsarkiver fra hertugdømmet Kleve-Jülich-Berg viste sig hurtigt frugtesløst; enkelte protokoller fra underretterne var sporadisk overleveret, mens de domstole, der tog sig af de alvorligere forbrydelser, havde fået materialet destrueret. Som i England behandlede forskellige domstole specielle delikter; hver landsby havde en domstol, hvis medlemmer

mødtes en eller to gange om året til en såkaldt »Ruggericht« eller »Pflegericht«, ¹⁶ hvor alle forbrydelser og konflikter af mindre omfang blev pådømt. Territorialfyrsterne havde reserveret de grovere forbrydelser, – som f.eks. tyveri og drab til deres »Malefizgericht«, og disse domstole var anbragt i nærmeste administrative centrum.¹⁷ Herom konkluderer Richard van Dülmen fra universitetet i Saarbrüchen, at »Hochgerichtsbarkeitstakten zu meist zu Beginn des 19. Jh. vernichtet wurden«¹⁸ at retsarkivalierne simpelthen ikke er indgået i arkiverne. Af den grund er tysk historisk kriminologi svagt udviklet, og i sit nybrydende arbejde *Theather des Schreckens* må van Dülmen da også koncentrere sig om byerne Nürnberg, Frankfurt a.M. og Würzburg, hvorfra byrådenes dombogsmateriale er bevaret. Retsarkivalier kan dog også findes fra landområderne, men da må man koncentrere sig om enten Schwaben eller Oberfalz i Bayern eller storhertugdømmet Hessen. Samme landsdækkende billede som ved *Ældre Danske Tingbøger* er det således helt udelukket at finde i Tyskland; og der må stilles spørgsmålstegn ved, om en tilsvarende publikation ville være gennemførlig.

Når man tænker på at den spanske inkvisitionsarkiver gennem det sidste tiår er blevet udnyttet til arbejder af høj kvalitet, ligger den tanke snublende nær, at de verdslige arkiver må rumme et fyldigt materiale til kriminalitetens udvikling gennem århundrederne.¹⁹ Men det er ikke tilfældet; en af de førende kendere af disse domstole Richard L. Kagan fra John

13. *Fortid og Nutid*, XV (1943), pp. 73–90.

14. Cambridge 1983.

15. London 1984.

16. Sabeau, David W. *Power in the Blood. Popular Culture and Village Discourse in Early Modern Germany*, Cambridge 1984, p. 15.

17. *ibid.*, p. 18.

18. van Dülmen, Richard. *Theather des Schreckens. Gerichtspraxis und Strafrituale in der frühen Neuzeit*, München 1985, p. 220.

19. Beklageligvis er arbejderne over den spanske inkvisition først og fremmest skrevet på spansk eller fransk. Her skal blot nævnes Jean-Pierre Dedieu to kapitler »El modelo religioso: las disciplina del lenguaje y de la acción«, pp. 208–230 og »El modelo sexual: la defensa del matrimonio cristiano«, pp. 270–294. *Inquisición española: poder político y control social*, ed. Bartholomé Bennisar, Madrid 1981 (fransk udgave: *L'inquisition espagnole XVIe–XIXe siècle*, Paris 1979); Jaime Contreras' disputats *El Santo Oficio de la Inquisición de Galicia 1560–1700*, Madrid 1982, *Inquisición española y mentalidad inquisitorial*, eds. Ángel Alcalá e.a., Barcelona 1984. Et engelsksproget værk er dog udkommet i 1986: *The Inquisition in Early Modern Europe: Studies on Sources and Methods*, eds. Gustav Henningsen and John Tedeschi, Northern Illinois University Press, Dekalb 1986.

Hopkins University, Baltimore, anfører i »A Golden Age of Litigation: Castille, 1500–1700«, »many municipal and seigneurial jurisdictions attracted new litigants, although records for these courts, most of which dispensed justice orally, are exceedingly sparse«,²⁰ for senere i samme artikel at udtrykke tvivl om, hvorvidt der overhovedet har eksisteret aktstykker og protokoller ved disse domstole. Situationen synes at være knapt så graverende for Aragóns vedkommende som for Castillas, – men der er store problemer. Nogle af disse kan være forårsaget af, at spanske arkiver har koncentreret indsatsen om inkquisitionens arkiver og vist mindre interesse for de verdslige underretters. Men som i Tyskland skal man i Spanien holde øjnene åbne for de mange byarkiver, hvor der kan findes materiale, – med mindre det går som berettet af Antonio Ubieto Arteta fra universitetet i Zaragoza. Nogle år efter at han havde registreret arkivet i Calatayud, erfarede han, at det nyregistrerede arkiv havde været til salg i et antikvariat.²¹ Byarkivet i Daroca, en lokalitet sydøst for Zaragoza og som tidligere lå på vejen fra Madrid til Zaragoza, er således bevaret. Under byen Daroca lå det omliggende territorium som kongelig besiddelse, »realengo«, og borgmesteren havde domsmyndighed over såvel byen som det omliggende landområde med landsbyer.²² I Daroca »Actas municipales« findes derfor såvel retsagerne fra selve Daroca som de fra »la comunidad de las aldeas de Daroca«. Men det er ikke nok blot at koncentrere sig om »actas municipales«, i det mindste to andre kildegrupper skal inddrages for at tegne et totalbillede. For det første inkquisitionens arkiver: i så godt som hver landsby havde inkquisitionen såkaldte »familiares«, et net af fortrinsvis lægfolk hvis funktion nærmede sig et hemmeligt politis; blev disse personer indblandet i retsager, skulle disse føres for inkquisitionstribunalet. For det andet og nok typisk for det sydlige Europa: de vel overleverede og omfangs-

rige notarialarkiver skal udnyttes. Disse indeholdt ikke alene købeaftaler og ægteskabskontrakter, men i vid udstrækning også forlig i sager, der enten kunne have ført til en retssag, eller som efter at have været for en domstol var endt som et forlig hos en notar. For Darocas vedkommende viste en hurtig gennemgang af en enkelt notarialprotokol forlig i mindst to drabssager; kun en nøje sammenligning med »Actas municipales« kan dokumentere, om disse drab først havde været for domstolen, eller om man var gået direkte til notaren. Den rolle, notarerne må have spillet, fremgår på en lidt inddirekte måde af, at der i 1620'ernes Daroca var 16 notarer, i en by med et indbyggerantal på ca. 2000, – men så har de sikkert også betjent befolkningen i landområdet.

En sammenligning med *Ældre Danske Tingbøger* viser, at det danske materiale er langt mere samlet. Ofte vil en sag, der blot omtales en enkelt gang, være endt med et forlig hos lensmanden eller præsten, og det er indlysende, at det kan være svært at følge disse konflikter. Naturligvis skal det heller ikke skjules, at man lejlighedsvis i lensregnskaberne kan finde oplysninger, der tyder på forlig, og som ikke er registreret i tingbogsmaterialet.²³ Det afgørende for at få et billede af omfanget og spændvidden af konflikter og retstrætter er imidlertid, at den ovennævnte situation er undtagelsen. Forlig, eller situationer, der er endt med forlig, vil på en eller anden måde næsten altid kunne findes som en kortfattet notits i tingbogen. Så må sociologiske og socialpsykologiske analyser vige for en dokumentation af strukturer og mønstre; og antallet af konflikter, der endte i retssager, vil alligevel være af en sådan størrelsesorden, at de kan yde deres bidrag til undersøgelser af ovennævnte karakter. Fuldstændig på tilsvarende vis som i England og Tyskland vil det for Spaniens vedkommende ikke være muligt at lave een kildeudgave som *Ældre Danske Tingbøger*, fordi oplysningerne skal hentes i di-

20. *Disputes and Settlements. Law and Human Relations in the West*, ed. John Bossy, Cambridge 1983.

21. Ubieto Arteta, Antonio. *Historia de Aragón. Divisiones administrativas*, Zaragoza 1983.

22. Corral Lufuente, José Luis. *Historia de Daroca*, Daroca 1983, p. 98.

23. Se *Fortid og Nutid*, XXXII (1985), p. 212.

verse arkivalier; det er en lettelse ved det danske materiale, at nettet er langt mere finmasket.

Lad os slutte denne historisk-kriminologiske rundrejse i det 16. århundredes Frankrig, hvorom Jean-Pierre Gutton fra universitetet i Lyon konkluderer, at notarialakter er så godt som den eneste kilde til landbefolkningens social- og bevidsthedshistorie i området omkring Lyon,²⁴ – og det er en konstatering, der også dækker andre dele af Frankrig. Man skal mærke sig, at selvom den historiske kriminologi blomstrer i Frankrig, beskæftiger artikler og bøger sig i første række med det 18. århundrede.²⁵ I det mindste det 17. århundredes første halvdel er ikke overvældende godt repræsenteret, og det skal nok ses i sammenhæng med, at skønt der var kongelige domstole, havde de seignorale jurisdiktioner langt større indflydelse end i det 18. århundrede. Protokoller og aktstykker har befundet sig på de enkelte godser og er simpelthen blevet kaseret i tidens løb. I princippet kan der skelnes mellem to kongelige underretter: »sénéchaussées« og »maréchaussées«. »Sénéchaussées« dømte i alle kriminalsager af betydning og fungerede som appeldomstole for *de seignorale* domstole, der ikke havde kompetence til at idømme legems- og livsstraffe. »Maréchaussées« var oprettet som et militærpoliti, men udviklede sig gennem det 17. århundrede til et ridende, landligt politi med egne domstole; dette politi tog sig først og fremmest af landevejsrøveri, bestemte typer indbrud, folkelige optøjer og falskmønteri. Men som sagt var Frankrig dækket af et væld af seignorale jurisdiktioner, hvoraf mange kunne idømme dødsstraf; på det juridiske område er opfattelsen af, at Frankrig nok havde en stærk kongemagt, men en svag statsmagt således meget

træffende. For at vende tilbage til Lyon-området springer dette forhold i øjnene; i »sénéchaussées«-arkivet for det 17. århundredes første halvdel overrasker det ringe antal kriminalsager. Dette problem løses delvis ved vor viden om de seignorale jurisdiktioner, – men afstande må også have spillet en væsentlig rolle. Følte en person sig forulempet, f.eks. gennem et slagsmål i en landsby et eller andet sted i Lyon-regionen, skulle vedkommende rejse hele vejen til Lyon for at kunne klage over modparten, og det må have virket som en dæmper på retsforfølgelsen af alt undtagen de alvorligste forbrydelser. Går vi til de seignorale jurisdiktioner, er der som sagt bevaret meget få arkiver, med undtagelse af en enkelt institutions: kirkens. Domkirken i Lyon havde jurisdiktion over en lang række landsbyer, og Saint-Jeans arkiver er velbevarede. Men en væsentlig forskel sammenlignet med det danske retsliv falder straks i øjnene: der blev i hver landsby kun afholdt rettergang en eller to gange om året. Herigennem skal utvivlsomt ses de alternative konfliktløsningsmuligheder, der er blevet dokumenteret for det sydlige Europa; den ene som antydning for Spaniens vedkommende: brugen af notaren og den anden den udbredte benyttelse af den private hævn, hvorved parterne gik uden om alle autoriteter. Det må have været svært at bære nag gennem et helt eller halvt år, for derefter at lade det komme til udtryk for dommeren, når han endelig kom til byen. Det utal af slagsmålstrætter, der i Danmark blev bragt for herredstinget, er i Frankrig fortsat som slagsmål eller er endt hos en notar. Naturligvis kan man også for Danmarks vedkommende stille spørgsmålstejn ved, om alle konflikter i landsbysamfundet blev bragt for tinget, (og det spørgsmål lader sig aldrig be-

24. Gutton, J.-P. *Villages du Lyonnais sous la monarchie (XVIe–XVIIIe siècles)*, Lyon 1978, p. 4. Se også Jean-Paul Poisson, *Notaires et société. Travaux d'histoire et de sociologie notariales*, Paris 1985.

25. Først og fremmest artiklerne i *Annales de Normandie*; Bernadette Boutelet, *Étude par sondage de la criminalité dans le bailliage de Pont-de-l'Arche (XVIIe–XVIIIe siècles)* (1962); Jean-Claude Gégot, *Étude par sondage de la criminalité dans le bailliage de Falaise (XVIIe–XVIIIe siècles)* (1966); Marie-Madeleine Champin, *Un cas typique de justice bailliagière: la criminalité dans le bailliage d'Alençon de 1715 à 1745* (1972) Alain Margot, *La criminalité dans le bailliage de Mamers (1695–1750)* (1972); og bøgerne for blot at nævne et par enkelte Nicole Castan, *Justice et répression en Languedoc à l'époque des lumières*. Paris 1980; Iain Cameron, *Crime and Repression in the Auvergne and the Guyenne 1720–1790*, Cambridge 1981; Julius R. Ruff, *Crime, Justice and Public Order in Old Regime France. The Sénéchaussées of Libourne and Bazas, 1696–1789*, London 1984.

svare), men forskellen på at skulle gå det meste af et år med sit opsparede nag og at kunne bringe det for herredstinget mindre end en uge efter hændelsen, skal ikke undervurderes. Endvidere har selve rettergangsformen spillet en rolle; herredsfogeden var en kendt person i samfundet, som godt vidste, at Niels Andersen og Jep Pedersen havde været i slagsmål, mens den dommer, domkirken i Lyon sendte ud til landsbyerne, har været en ukendt og fremmed størrelse, som mange sikkert har følt ubehag ved at skulle fortælle om landsbyens konflikter. Det må derfor formodes, at blot de alvorligste sager blev bragt for dommeren, mens de daglige skænderier og slagsmål er blevet klaret på anden vis. Der kan næppe herske tvivl om, at det billede, vi får gennem de danske tingbøger, er langt nærmere på virkeligheden end det tilsvarende, der kan opnås gennem f.eks. franske 1600-tals retssager; det skal udfyldes bl.a. gennem en flittig anvendelse af notarialarkiver.

Endelig skal det for Frankrigs vedkommende ligesom for Englands understreges, at brugen af aktstykker eller dossiers indebærer en langt større risiko for, at dele deraf er forsvundet, end den tilsvarende for at oplysninger ikke er ført ind i tingbogen.²⁶ En interessant forskel synes imidlertid at gøre sig gældende, hvis man sammenligner Danmark og Frankrig i det 18. århundrede; Lotte Dombornowsky finder for dette århundrede tingbøgernes oplysninger for kortfattede til, at de for alvor er brugbare til social- og bevidsthedshistoriske analyser.²⁷ I Frankrig ændrer dossiererne fra »sénéchaussées« og »maréchaussées« karakter, samtidig med at disse domstole vinder indflydelse på bekostning af de seignorale domstole; dossiererne bliver meget fyldige og følger den enkelte person fra anholdelse over forhør til domfældelse. Dette

forhold giver en indlysende forklaring på, at det 18. århundredes Frankrig er blevet den historiske kriminologis område par excellence.

Sandsynligvis ligger der hverken et »Montaillou« eller en »møller Menocchio« og gemmer sig i de danske tingbøger, men lidt mindre er også anstrengelserne værd, og det er slidsomt at gå de danske tingbøger igennem. For de *udgivne* tingbøger er arbejdet til dels blevet lettet gennem udgivelsen af sagregistre, og rundreisen til de fire europæiske lande skulle have dokumenteret, at mulighederne i det 17. århundredes danske tingbøger er større end i de tilsvarende verdslige retsarkiver i disse lande. Fordelen er, at materialet er samlet på et sted, at omfanget af konflikter, der afspejles i tingbøgerne, er større, og at oplysningerne er fyldigere. Med afslutningen af udgivelsen *Ældre Danske Tingbøger* er vi derfor ikke ved vejs ende; der er taget et skridt til at overvinde de besværligheder, der ligger i utrykt, serielt materiale, – men det er først nu, at rejsen for alvor begynder.

Niels Windfeld Lund: Om livsformsstudier

Der er rigtig gang i studiet af livsformer blandt mange forskellige fag i disse år. Det empiriske studium af livsformer har en lang historie, mens en større teoretisk-metodisk diskussion af livsformbegrebet er af relativ ny dato, i hvert fald i Danmark. Denne diskussion er jo bl.a. blevet ført i dette tidsskrift med deltagelse af Thomas Højrup fra København og Steen Busck fra Aarhus m.fl.¹ I det føl-

26. Johansen, Jens Chr. V. »'24 Læss Wed at varme sig Wed'. Troldom i Helsingør 1625–1626«, *Tradition og kritik. Festskrift til Svend Ellehøj den 8. september 1984*, eds. Grethe Christensen e.a., København 1984, p. 267.

27. Dombornowsky, Lotte. »Slagsmaale ere nu om Stunder langt sjældnere...« *Retsopfattelse og adfærd hos fynsk landalmue omkring år 1800*, Odense 1985, p. 11.

1. Steen Busck: »Begrebet livsform« i *Fortid og Nutid XXXI* s. 219–233, Thomas Højrup: »Begrebet livsformer« i *Fortid og Nutid XXXI* (s. 86–89) og Palle Ove Christiansen: »Historie + antropologi = historisk antropologi?« i *Fortid og Nutid XXX* s. 1–18.